

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 7, 2017
Sayfa: 227-239

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[25-10-2017] – [20-11-2017]

Modernleşme Algısı Kapsamında Yanlış Batılılaşmaya Bir Örnek: Hüseyin Cavid'in "Uçurum" Dramı

Ümit AKIN

Okutman, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili Bölümü
Lecturer, Muğla Sıtkı Koçman University Turkish Language Department
Orcid ID: 0000-0003-1669-5399
E-mail: umitakin@mu.edu.tr

Öz

Azerbaycan edebiyatının önemli isimlerinden olan Hüseyin Cavid (1882-1941), şair ve dram yazarı olarak bilinmektedir. Eserlerinde Azerbaycan halkının yanı sıra Türk dünyasının sorunlarını ele alır. Sovyet hükümetinin Azerbaycan'da başa geçmesiyle dayatılan sanat anlayışına karşı çıkmıştır. İstanbul'da aldığı eğitim onun fikir dünyasını geliştirmiş ve bu durum onun eserlerine tesir etmiştir. Yazar modernleşmeyi bir kurtuluş olarak görmekte; fakat bunun millî değerler içinde eritilerek yapılmasını istemektedir. Bu doğrultuda kaleme aldığı "Uçurum" piyesinde doğu insanında batı düşüncesi nasıl olmalı, nasıl ele alınmalı sorularının cevabını verir. Onun "Uçurum" adlı eserinde İstanbul hayatı ele alınmakla birlikte arka planda Türk dünyasının bir tehdidi olan yanlış batılılaşmanın ortaya çıkardığı ahlakî çöküntü tenkit edilir. Çalışmamızda Batılılaşmayı "Avrupa hayranlığı" olarak gören hatalı bir bakış açısının sonuçları ele alınacak böylece Hüseyin Cavid'in modernleşme konusundaki görüşü ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Cavid, Uçurum, Tiyatro, Azerbaycan, Türkiye.

A Case Of Inconsistency In The Scope Of Modernization: Hüseyin Cavid's "Uçurum" Dram

Abstract

Hüseyin Cavid (1882–1941), one of the most important name of Azerbaijanian literature, is known as a poet and drama writer. In his plays, besides Azerbaijanian folk he also tackles Turkish world's problems. After Soviet power's taking control of Azerbaijan, he opposed to the sense of art imposed on this country. The education he took in İstanbul improved his world of ideas and this had an effect on his works. The writer sees the modernisation as a salvation; but he wants it to be done by not stepping out of line of the national values. In his "Uçurum" play written in this direction, he answers to how the thought of the west should be in their minds of the people of east, how it should be handled. In his "Uçurum" play, İstanbul life has been mentioned and moral corruption caused by wrongly westernization, a threat to Turkish world in the background, has been criticized. In our study, the results of a point of view at fault which sees Westernization as "Europeanism" are going to be mentioned, therefore Hasan Cavid's view about modernisation is going to be presented.

Keywords: Hüseyin Cavid, Uçurum, Theatre, Azerbaijan, Turkey.

Giriş

Azerbaycan edebiyatında milliyetçilik akımının olgunlaşması ve yaşatılmasında önemli rol sahibi olan Hüseyin Cavid (1882-1941), Azerbaycan Türkleri arasında Türkçülük milli şuurunun uyanmasında da müstesna hizmetleri bulunan bir aydın olmuştur. İlk eğitimini Molla Mektebin'de alan Cavid daha sonra daha modern okul olan Mektep-i Terbiye'ye geçer. Eğitimine Tebriz'de devam eden Cavid burada şiddetli göz ağrısı nedeniyle eğitimine ara vermek durumunda kalır ve hastalığın tedavisine farklı yerlerde devam ettirir. 1903-1904 yıllarında medrese eğitiminin bitmesinin ardından Tebriz'den Urmiye'ye gider ve Tebriz'de başladığı gözünün tedavisini burada devam ettirir. Cavid'in Urmiye'de tedavisi için bulunduğu sıralarda o dönemle ilgili hatıralarında dikkate değer diyebileceğimiz şöyle bir not vardır:

*"Lakin binlerce kez teessüf olsun ki İngiliz ve Rus kiliseleri zillerinin gürültüsü, içine dönük Müslümanların ve İranlıların ezan sesini bastırıyordu. Onların Müslüman toplumuna, İslâm âlemine katiyen saygıları yoktur... Şehrin güzel olan bütün semtleri "Dilgüşa" bahçesi bile İngilizler tarafından satın alınmıştır. Bu sahalarda güzel evler, hastaneler, okullar yapılmış, kiliseye benzer önemli yapıtlar yapmışlar."*¹

Bu konu Hüseyin Cavid'i o kadar etkilemiş ki, sonraları "Azer" manzum dramında da Urmiye civarındaki Afşar kabilesinden olan Kör Neyzen prototipi vasıtasıyla yeniden Urmiye konusunu ele almıştır. Hüseyin Cavid'in eğitim ve tedavisi için bulunduğu üç önemli ülke onun dünya görüşünü belirlemiş, sanatçı kimliğinin oluşmasında ve sanatının temel prensiplerinin de oluşmasında etken olmuştur. Bu şehirlerden ilki yazarın doğup büyüdüğü iki istilacı kuvvetin İran ve Çar Rusyası'nın menfaatlerinin çarpışma noktasında yerleşen Nahçıvan, ikincisi istilacı Farsların zulmü altında olan kendi öz toprakları Tebriz ve en nihayet Cavid'i Cavid yapan kardeş ülke Türkiye'de İstanbul olmuştur. Cavid'in eğitim hayatındaki son evre ve hem de sanatçı kimliğinin son şeklini almasına etken olan şekillendiren dönem Türkiye'de İstanbul'da yaşadığı günler olmuştur.²

Cavid konusunda kapsamlı çalışmaları bulunan Azer Turan, onun İstanbul'a gelmesi konusunda onu teşvik edenleri *Cavidname* kitabında Hüseyinzade Ali Bey, İsmail Bey Gaspıralı ve Rıza Tevfik olarak belirtmiştir.³ Yine araştırmacı Enver Uzun konu hakkında şunları yazmıştır:

¹ M. Cavid, *Cavid Hakkında Hafızamda Kalanlar*, hzl. Turan Cavid, Bakü, 2005, s.13.

² Zhala Babashova, "19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan Ve Türk Edebiyatı; Hüseyin Cavid, Türk Edebiyatı İle Etkileşimleri" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi*, (Ankara: 2014), s. 156-157.

³ Azer Turan, *Cavidname*, (Bakü: İlm ve Tahsil 2010), s. 15.

...Cavid'e asıl etki eden ise Darülfünun'a kayıt olunduktan sonra tanıştığı N.Kemal, Z.Paşa, R.M. Ekrem, A. Hamit ve filozof R.Tevfik olur. İşte Cavid'in kalan otuz iki yılında kendini hissettirecek, Türk Kültürü ve romantizminin izleri böylece dört yıllık bir süreç içerisinde Cavid felsefesinin gıdalandığı bir dönem olarak kendini gösterecektir.⁴

Onun İstanbul'a geldiği zaman Servet-i Fünun edebiyatı dönemine rastlamaktadır. Bu ortam, onun fikri ve edebi yönünü büyük ölçüde etkilemiştir. Cavid hakkında bir başka araştırmacı olan Yusuf Gedikli de onun edebi hayatının şekillenmesi konusunda şu sözleri kaleme almıştır:

"...Onun şiirlerinde Abdülhak Hamid, bilhassa Fikret tesiri açıkça hissedilir. Cavid Azerbaycanlı çağdaşları gibi Çarlık Rusyası atmosferinde değil, Türkiye edebi ve siyasi muhiti içinde yetiştiği için Türkiye'deki fikir akımlarından etkilenmiş ve eserlerini İstanbul Türkçesiyle yazmıştır. O, Fikret'e nazaran dilde daha Türkçeci, fikirde Fikret'in aksine Türkçü, siyasi planda Türkbirlikçidir."⁵

Hüseyin Cavid İstanbul'da okuduğu ve yaşadığı yıllarda Bakü'de ve Tiflis'te yayınlanan gazete ve dergilere şiirler, makaleler gönderdiği gibi, Mehmet Akif Ersoy'un "Sırat-ı Müstakim" dergisinde de Hüseyin Cavid, Hüseyin imzasıyla "İsmi beşer", "Yadı mazi" ve "Sonbaharda" şiirlerini yayımlatmıştır.

Cavid yaratıcılığının ideoloji-felsefi dayaklarının hangi zeminde olduğu bellidir. Ömrü boyunca gerek şiirlerinde, gerekse de manzum dramlarında, facialarında yazar Türkiye'den aldığı etkiye, mefkure yöntemine sadık kalmıştır. Hüseyin Cavid'le ilgili eleştirilerde Türkiye hayatının yazara etkisi farklı kanaatlerle sonuçlanmıştır: Bazıları dil ve muhteva yabancılığına göre (mesela, M. Guliyev, İ. Cahangirov, A. Manafı vb.)onu eleştirirken; bazıları dilini takdir edip, konusuna göre (H. Zeynalı, C. Cebbarlı, E. Şerif ve b.) yazarı suçluyor, bazıları ise Cavid sanatkârlığındaki zıddiyetlerin (mesela, "Şeyh Sanan" gibi ünlü bir eserden sonra "Uçurum" gibi zayıf eserin yazılması), genellikle şu etkilerden kaynaklandığını, yazarın "İstanbul'dan dumanlı bir surat götürmüş olduğu felsefe"den kırılabilmemesi ile ısrar ediyor, onu epigonçu, taklitçi, etkisiz, özgür yazmayı beceremeyen "Osmanlı edebiyatı destperverdesi" olarak adlandırmaktaydı. (A. Nur, M.K. Elekberli, H. İbrahim vd.)⁶

Cavid, sanatı boyu romantizmden kaynaklanan geleneksel konulara başvurmakla beraber, Doğu ve Batı ilişkileri gibi çözümü önemli çağdaş sorunları da kaleme almıştır. Araştırmacılar ister Hüseyin Cavid hayattayken, isterse ölümünden sonra da *Uçurum* faciasının yazılma tarihi

⁴ Enver Uzun, "Hüseyin Cavid ve Türk edebiyatı", *Güneş* (Bakü: 1998), s. 14.

⁵ Yusuf Gedikli, "Azerbaycan edebiyatında İstanbul" *Türk Edebiyatı*, Sayı 169, s.32.

⁶ Ali Şamil Hussein, Aida Pashayeva, "Hüseyin Cavid'in "Uçurum" Faciasında İstanbul – Gerçeklerin Sembolü", *Yom Dergisi* (Kültür ve Medeniyet dergisi), (Bakü: 2008), sayı 11.

hakkında farklı fikirler söylemişlerdi. Yazarı iyi tanıyan, defalarca evinde misafiri olan Mustafa Guliyev ve Cavid ile aynı kasabada doğan Ali Sultanlı *Uçurum* faciasının 1905-1906 yıllarında yazılmaya başlandığı bilgisini veriyorlar. Cafer Handan, Memmed Cefer, Cafer Caferov ve onlardan sonra gelen araştırmacılar ise eserin 1917 yılında yazıldığı kanaatindedir. Hüseyin Cavid, 1925 yılında yayımlanan "*Şeyda*" kitabının sonunda yayımlanmamış *Uçurum* faciası olduğunu yazıyor. Bundan Mustafa Guliyev ve Ali Sultanlı habersiz olamazdı. Buradan böyle anlaşılıyor ki, Hüseyin Cavid kendi çağdaşlarıyla İstanbul'da okurken böyle bir eser yazmaya başladığını konuşmuş, bu eseri sonradan, yani 1917 yılında tamamlamıştır. Hüseyin Cavid'in konusu İstanbul hayatından alınan, Türkçülük bilincini dile getiren, eleştirilerde sık sık hatırlanan, tartışmalara sebep olan *Uçurum* faciası 1917 yılında tamamlansa da, ancak 1926 yılında basılmıştır.⁷

Piyes hakkında yapılan yorumlardan biri de Prof. Dr. Erdoğan Uygur'a aittir. Uygur, *Cavid'in bu piyesi yazmadan önce büyük bir ihtimalle Ahmet Mithat Efendi (?- 1912) nin "Felatun Bey ile Râkım Efendi" (1876) ve Rezaizâde Mahmut Ekrem (1847- 1914) in "Araba Sevdası" romanlarını okuyarak bunlardan istifade ettiğini*⁸ gerekçelerini de göstererek açıklamıştır.

Uçurum Dramı ve Yanlış Batılılaşma

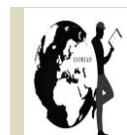
Hüseyin Cavid'in manzum şeklinde kaleme alınan *Uçurum* piyesi dört perdeden oluşmaktadır. Yazar bu piyesi İstanbul'da bulunduğu dönemdeki gözlemlerinden yola çıkarak yazmıştır. Konusu her ne kadar İstanbul hayatından alınmış olsa da geniş perspektifte Türk dünyasını Doğu ve Batı kıyaslamasıyla değerlendirmeye tâbi tutar.

Genç bir ressam olan Celâl ve kayınçosu Yıldırım, Paris'e gitmeyi arzulamaktadır. Celâl'in eşi Güvercin oraya gittikleri takdirde yuvasının bozulacağını düşündüğü için bu seyahâte pek sıcak bakmamaktadır. Gitmelerine yakın Celâl ve Yıldırım'ın eski ve yakın dostu Ekrem, onları ziyarete gelir. Ekrem, bu ziyaretten önce Turan ülkelerinin tamamını dolaşmış, son olarak İstanbul'a gelmiştir. Burada yaptıkları sohbette Ekrem'in Celal ve Yıldırım'la aynı görüşte olmadıkları görülür. Çünkü Ekrem Bey, gerek bir ressamın gerekse seyahat edecek bir Türk için keyif alınabilecek en güzel yerlerin Turan ülkeleri olabileceğini belirtmiştir. Ekrem için bu yerler seyrine doyulmaz sergi gibidir.

Əvət, bu pək gözəl düşüncə, lakin
Səyahətdən zəvq alan bir türk için
Kırım yalıları, Idil boyları,

⁷ Babashova, s. 260.

⁸ Erdoğan Uygur, "Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Elmi Axtarışlar", XXIII, *Seda Neşriyyatı*, (Bakı: 2006), s. 10.

Qafqaz dağları, şanlı türk soyları,
 Birər sərgidir – seyrinə doyulmaz,
 Gənc bir rəssam için dəyərsiz olmaz,
 Həm nə həqiqi levhələr, bilsəniz!
 Hər zevqi, hər qəlbi oqşar şübhəsiz.⁹

Ekrem, önceden öğrencisi olan ve Celalle evlenen Güvercin'e içten içe sevgi beslemektedir. Fakat bulunduğu konum itibarıyla bu durumu açığa çıkartamaz. Celal ve Yıldırım kararından dönmez vedalaşma zamanında Yıldırım ve Güvercin'in babası, Celal'in kayın pederi olan olan Uluğ Bey onlara öğüt verir. Bu öğüt iki farklı dünyanın karşılaştırması şeklindedir:

Haydı, yavrum, gedin, uğurlar olsun!
 Gedin, böyük Tanrı sizə yar olsun!
 Fəqət bilməli ki, bir çox yigitlər,
 Şu yaldızlı yolda olmuşlar hədə.
 Əvət, bilməli ki, Firəng elləri
 Həm bəslər, həm soldurur əməlləri;
 Avropada işıq da var, zülmət də,
 Orda səfahət də var, fəzilət də.
 O bir əngin dəniz ki, pək qorquncdur.
 İnsan gah inci bulur, gah boğulur;
 Ayıq davranmalı, mətin olmalı,
 Həp nurə qoşmalı, haqqı bulmalı.¹⁰

Uluğ Bey'in söyledikleri, okuru düşündürmekte ve ders verici niteliktedir. Uluğ Bey'in yukarıdaki ifadelerinden anlaşılmaktadır ki Avrupa modernleşme ve bilim konusunda önde olsa da zulüm ve ahlaksızlık oldukça fazladır ve bu yolda birçok yigit yok olup gitmiştir. Bu konuda onları uyarmaktadır.

Celal ve Yıldırım gittikten sonra Ekrem, Uluğ Bey'in ısrarıyla Güvercin'e misafir olurlar. Uluğ Bey, Celal'e İstanbul konusunda yakınmaya başlar, eski güzelliğin kalmadığını anlatır. Bu noktada yazar, İstanbul'a eleştirisini yönelterek kendine has güzelliğinin duygusuz bazı yöneticiler tarafından bozulmaya başladığını şu cümlelerle anlatacaktır:

Uluğ bəy:
 Bəni dinlə,
 Bən də köyə dönməliyim səninlə.
 İstanbuldan yoruldu, bıqdım artıq!
 Gözəl şəhər, fəqət yazıq, pək yazıq!
 Bir taqım duyğusuz, sönük qüvvətlər
 Şu ölkəyi bir hiçliyə sürüklər.¹¹

⁹ Hüseyin Cavid, *Eserleri*, (Hzl: Lider Neşriyyat), Beş Ciltte II. C., Bakı: 2005, s. 279.

¹⁰ Cavid, s. 286.

¹¹ Cavid, s. 287.

İkinci sahne Paris'te geçmektedir. Celâl, Paris'te gönlünü Anjel adında hoppa bir kadına kaptırır. Beş ay gibi bir vakit geçmiş, Güvercin artık Celâl'den haber alamaz olmuştur. Bir süre sonra Ekrem de Paris'e gider ve Celâl'i bulur. Ekrem, Celâl'e yanlış yolda olduğunu anlatmaya çalışmışsa da Celâl bunu anlamaz. Celâl'in aşık olduğu kadın Anjel, aynı anda Edmon adlı bir Fransızla da görüşmektedir. Anjel, Yıldırım'a da aşk lütfunda bulunmuştur. Anjel ona karısını ve çocuğunu unutturmuş, onu Güvercin'in mektuplarına dahi cevap vermeyecek hale sokmuştur. Fakat ne zaman Anjel'i öpmeye kalksa Güvercin ve yavrusu Menekşe aklına gelir, onu kollarından bırakır. Piyesin ikinci kısmı Celâl'in İtalya'ya gitmek istemesiyle sona erer.

Piyes'in bu kısmında Celâl'in kendisine ilham kaynağı olan, çok sevdiği eşi Güvercin'i Anjel'e değişmesi Doğu'nun Batı karşısındaki yanlışlığını ortaya koyar. Celâl, Avrupa'ya gitmeden önce kendi değerlerine bağlı, eşini çok seven ona sadık biridir. Avrupa'ya gitmesinden sonra oradaki kültürle - daha iyi bir söylemde bulunursak- Avrupa ışığı ile tanışmış ve bir süre sonra da kendi kültürel değerlerinden uzaklaşarak Avrupa'nın karanlığında boğulmaya başlamıştır. Celâl aslında kendi uçurumunu burada yaratmaya başlar.

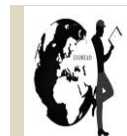
Üçüncü perde iki sahneden oluşmaktadır. İlk sahne İstanbul'da geçmektedir. Yıldırım İstanbul'a dönmüştür. Güvercin, Celâl'in kendisini nerdeyse iki aydır habersiz bırakmasından dolayı adeta deliye dönmüştür. Bu sırada babası Uluğ Bey de köyünden gelmiştir. Uluğ Bey'in bu anda kızına söyledikleri İstanbul'un kendi kültüründen uzaklaştığını gözler önüne sermektedir:

Öncə bəni dinləmədin, hər saçmaya inəndin,
İstanbulun süslü-püslü həyatına aldəndin.
Bilmədin ki, pək sislidir, zəhərlidir havası,
Bilmədin ki, bu toprağın təməlsizdir vəfası.
Nə yapmalı, keçmiş artıq, unut, həpsini unut!
Şimdi, yavrum, ancaq sənin borcun təhəmmül, sükut...¹²

Celâl İstanbul'a Anjella dönmüştür. Beş altı gün misafir olarak kalacağını söylese de durumu bilen Yıldırım ve Ekrem felaketi sezmeye başlamıştır. Yıldırım, Anjel'in yalnızca beş gün kalacaksa razı olabileceğini söyler. Eğer bu süre uzarsa ona oyun yapacağını belirtmekten kaçınmaz. Bir vakit sonra Yıldırım Anjel'a aşk sözleri söyleyerek onunla Paris'te neden ilgilenemediğini açıklamaya çalışır. Anjel'den af dileyerek ilk sahne sonlanır.

İkinci sahne de İstanbul'da Celâl'in evinde geçmektedir. Ekrem, Celâl'e artık köye dönmesi gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır. Yazar burada

¹² Cavid, s. 309.

bozulmamış, çöküntüyə uğramamış köy hayatıyla şəhir hayatını-İstanbul'u-
karşılaşdırmaya gider. Ekrem İstanbul'un fesatlıkla hiyanətlə dolu
hayatından sıkılmış, köyünə dönərək gürültüsüz və sadə bir həyat
arzulamaktadır. Bu konuda Celâl və Ekrem'in dünyaya baxış açıları şu
cümlelərlə ortaya konmuşdur:

Əkrəm: C ə l ə l:
Həp fəlsəfə. Hiç bu olur şey mi, nə tez usandı?
Gəzməkdən yoruldu, çəkilib köyə Şəhər köydən fəna mı?
Bir qadar düşünüb dalmaq istərim,
Səhrayilikdən zəvq almaq istərim.

Əkrəm:
Sən nə sandın?
Köy həyatı gürültüsüz bir həyat;
Orda bütün xilqət, bütün kainat
Təsliyətlə şəhpərilə ruhu oqşar,
Köydə insan daha qayğısız yaşar.
Lakin sizin İstanbulda nə varmış!?
Hər işi, hər zəvqi bütün aldımsız...
Hər yanda bir göstəriş, bir vəlvələ...
Hər çöhrədə bir dəsisə, bir hiylə.
Hər adımda bir xəyanət, bir fəsad,
Hər nəfəsdə bir ah, sönük bir fəryad.
İştə qarşında içdiyən zəhir də,
Anlatdığım faciədən bir pərdə...¹³

Bu konuşmalardan sonra Celâl içkiyə davam edər və sarhoş olur. Ekrem'in
zehir olaraq tabir etdiyi içkiyə Celâl dertlərinə dərman olan bir ilaçmış kimi
görməkdədir. Milli və manevî dəyərlərə, Türkçülük və modernliğin
vahdetinə ağırlıq verən, dünyayı tanımaya gayret edən; fakat yenidən
vatana dönmək yolunu tutan Ekrem və Batı'ya eğilimi, fakat Batı kültürünə
değil onun eğlencesinə boyun eğən Celâl¹⁴ tam olaraq Doğuyu və Batıyı
simgeleyen zıt semboller olaraq verilmişdir. Celâl'in Batı'yı övən hər sözüne
karşılıq Ekrem kendi Turan ölkələrini nüsxə göstərər:

Sən yalnız müqəddəs Altaylardan,
Şanlı əcdadından yadigar qalan,
Ağ köpüklü kımızdır ki, içdikcə,
Həm ruh, həm bədən bulur zəvq, nə'sə.
Lakin yıpramış Yunanın şu sün'i,
Şu atəşli zəhri məhv edər səni.¹⁵

¹³ Cavid, s. 314-315.

¹⁴ Cavid, s. 265.

¹⁵ Cavid, s. 316.

İyice sarhoş olan Celâl bir süre sonra Ekremle Güvercin'in konuşmalarına şahit olur. Ekrem bir yandan büyük aşk beslediği Güvercin'e teselli verirken bir yandan ona olan aşkını ilan eder. Güvercin bu aşka karşılık vermeyerek Celâl gibi alçalamayacağını belirtir. Yanlarına girer. Ekrem, Celâl'e ailesinin yıkılmaması için öğütte bulunarak kitaplarını da alıp gider. Bu sırada eve Yıldırım ve Anjel dahil olur. Anjel kendisini Yıldırım'a aşık etmiştir. Bir şeylerin farkına varmaya başlayan Celâl, Yıldırım'la Anjel'in evden çıkmasından sonra sinirlenmeye başlamıştır. Güvercin'in Ekrem'e aşık olduğu konusunda ona iftira atan Celâl Güvercin'le tartışmaya başlamış, balkondan Anjel'i görünce evden çıkmak istemiştir. Bu sırada Güvercin, Celâl'in gitmemesi için yavrusu Meleği ona vermeye çalışmış; fakat Celâl onu iterek Meleğin düşüp ölmesine neden olmuştur. O sırada Güvercin bayılır. Üçüncü perdenin ikinci sahnesi böyle son bulur.

Hüseyin Cavid piyesin bu (ikinci) bölümünde, Batı'nın Doğu'ya getirdiği felaketleri açıklamaya başlar. Bir aile içinde kendi çocuğunu itecek kadar Batı'ya bağlanan bir baba üzerinden eleştirisini bir topluma yöneltir. Cavid bu noktada Celâl'i, kendi çocuğunun ölümüne sebebiyet verdirerek cezalandırmıştır. Doğu toplumunun kendine has özellikleri, bir evlat kadar değerlidir. Batı karşısında dikkatli olunmazsa bu özellikler yok olup gidecektir. Bu konuda Hüseyin Cavid'in mesajı çok açıktır: Batı'ya bu denli özentili maddî-manevî ve millî değerlerinden uzaklaşan Doğu için büyük tehlike demektir.

Piyesin son bölümü Anadolu'da ismi belirtilmeyen bir köyde geçmektedir. Yıldırım ve Anjel de bu köydedir. Güvercin, babasının tesellileriyle ayakta durmaya çalışmakta, İstanbul'u hafızasında pişmanlıkla tanımlamaktadır. Celâl kendini affettirmek için köye gelmişse de bunu yapamaz. Anjel'in diğer sevgilisi Edmon da Anjel'den intikâm için köydedir. Yıldırım kendi oyununa bir son vererek Anjel'i bırakır. Anjel tekrar Celâl'e dönmek istese de Celâl kendine gelmiş ve onu redd etmiştir. Cavid, iş işten geçtikten sonra eski Celâl'i geri getirir. Celâl pişman olmuş, yaptıklarının yanlış olduğunu anlamıştır. Bu noktada Cavid'in Celâl'e söyledikleri millî benliğe bir geri dönüştür:

Artıq yetər, şeytənət!
Yetər dağıtdın yurdumu, yuvamı,
Əlimdən aldın zevqimi, səfamı,
Yaqıb-yıqdın fikrimi, xəyalımı,
Çignədin həp müqəddəs amalımı.
Yetər unutdurdun bana Tanrımı,
Qaplan kibi parçalatdın yavrımı.
Bən alçalmazdım, sən bəni alçaltdın,

Sən bəni məhv etdin, ah, rəzil qadın!..¹⁶

Anjel Edmonla İstanbul'a geri döner. Celâl Güvercin'in karşısında bir nebze olsun değer kazanmak için kendisini affetmeyerek uçurumdan atlar, intihar eder. Güvercin feryat içinde Ekrem'in kollarına bayılarak piyes sona erer.

Görüldüğü üzere Hüseyin Cavid bir aile üzerinden Batı-Doğu kavramlarına açıklık getirmiştir. Yaşadığı dönemde bu tür olayların çok olduğu izlenimini de yansıtmaya çalışır. Konusunu İstanbul hayatından alan *Uçurum* piyesinde Hüseyin Cavid, bağlı bulunduğu ülküyü dile getiren, birçok konuda gerekçeleriyle yanlış Batılılaşmayı tenkit eden bir tarzda karşımıza çıkmıştır. Doğu ve Batı ilişkilerinin algısal anlamda neler ifade ettiğini *Uçurum* piyesinde geniş bir tahlil yoluyla ortaya koyar.

Piyesin Batı'yı temsil eden Celâl karakterinin sanatçı olması elbette tesadüfi değildir. *Uçurum* piyesi, Tanzimat döneminde Batı'ya öğrenim görmek ya da seyahat için gidenlerden millî benliğini unutmuş, Batı'nın şetafetli hayatına kendini kaptıran sanatçılara da bir gönderme niteliği taşımaktadır. Hüseyin Cavid, Batı'nın gölgesine esir olan bu anlayışı kabul etmemektedir. Celâl öncesinde Doğuludur; ancak Avrupa'ya gittikten sonra kendi değerlerinden uzaklaşır, uçuruma yaklaşır. Celâl'in intihar ederek uçurumdan atlaması yanlış Batılılaşma konusunda telafisi olmayacak sonuçlara neden olabileceği kanısı taşımaktadır.

1915'te Mehmed Emin Resulzade'nin müdürlüğünü yaptığı *Açık Söz* gazetesine "Muharibe ve Edebiyat" başlıklı bir makale yazan Cavid, konu Türkiye'ye geldiğinde Fransız özentisinin sonuçlarını şöyle değerlendirmiştir:

"... Avrupa yolunu tanır tanımaz bir de Fransız mukallitliği meydan aldı. Hem de Fransızların az çok ciddi ve maharetli edebiyatı değil hoppa, değersiz ve çürük eserleri takip olundu, tercüme edildi ve özlerinden hususi yazanlar bile bir türlü taklitten yaka sıyıramadılar. Hem de eskilik ile yeniliği, acemilik ile Fransızlığı karıştırarak, iki çürük ahlaksız "uçurum" arasında kaldılar. Yalnız Rıza Tevfik, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret gibi meşhur, bir de milli ananeleri, milli duyguları dinleyen bazı genç ruhlar, genç kalemler köhnelikten, mukallitlikten sıyrılmaya başladılar..."¹⁷

Ne olursa olsun millî unsurlardan uzaklaşmayan kendi toplumunun değerlerine sahip çıkan Ekrem, aslında Hüseyin Cavid'in Türk toplumunda görmeyi arzuladığı kişi tipidir. Cavid'e göre Ekrem'deki tek eksik Batı'nın bilimsel üstünlüğünü kabul etmemesi olarak görülebilir. Ekrem Doğu'yu temsil eden okumuş, aydın, kültürlü bir karakter olarak karşımıza çıkar. Onun düşüncelerinde Doğu hep güzel ve iyi yönleriyle tasvir edilmektedir. Gerek ahlâk gerekse terbiye konusunda Doğu kendi değerler mirasını içinde

¹⁶ Cavid, s. 344.

¹⁷ Hüseyin Cavid, "Muharibe ve Edebiyat", *Açık Söz*, 25 Ekim 1915.

taşımaktadır. Bu yüzden Ekrem piyeste Batı'nın karşısına Doğu'yu hep bilinçli ortaya koyar. Celâl'in sanatı için Avrupa'ya gitme fikrine karşı şunları söyler:

Bən öylə bir rəssam olsaydım əgər
Hicaz ölkəsinə eylərdim səfər.
Uğraşib dururdum bir xeyli müddət,
Bir çox düşüncədən sonra, nihayət
Təsvir eylər idim gənclik çağında
Böyük Məhəmmədi Hira dağında,
Bir halda ki, göydən enən bir mələk
Qarşısında gülümsər nur sərperək:
Təbliği-vəhy edər... Fəqət daima
Daima dalğın o sarsılmaz dəha¹⁸

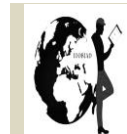
...

Hüseyin Cavid; Batı'yı Anjel, Edmon, içki(konyak)yle sembolize ederken Doğu'yu Uluğ Bey, Ekrem ve kıymızla sembolize eder. Bunlar arasında karşılaştırmalarda bulunurken Doğu'nun dinî, tarihî, coğrafî, millî benliğini ve gücünü yansıtmaktan geri durmaz. Ekrem, Celâl'in konyak içmesini, onu sarhoş ederek kendinden uzaklaşmasını eleştirerek atalarımızdan bize miras kalan şeyin konyak değil kıymız olduğunu söylemesi yine Doğu-Batı mukayesesini ortaya çıkarır.

Uluğ Bey, piyeste mantıklı düşünen, değerlerine sıkıca bağlı, Doğu ve Batı kültürü hakkında sentez yapabilecek bilgi birikimine sahip ileri görüşlü biri olarak yer alır. Piyeste içerisinde olayları yorumlayışı mantık çerçevesindedir. Celâl –piyeste ilk kısmı için geçerli olmasa da- Batı'yı her anlamda Doğu'dan üstün gören tip, Ekrem, Türk kültürünün ilerlemesinde sadece kendi geleneksel değerlere bağlı kalarak modernleşmenin gerçekleşeceğine inanan ve Doğu'yu simgeleyen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluğ Bey'se Batı'nın bilim konusundaki üstünlüğünün alınarak millî değerler içerisinde eritilmesi gerektiğine inanan çağdaş bir Doğuluyu temsil eder. Ona göre Batı modernleşme konusunda ileriye gitmişse de ahlâksal yönden bir o kadar geridir. Bu yüzden Uluğ Bey, Doğu ve Batı kültürü konusunda bir senteze ulaşmayı arzular. Uluğ Bey piyeste bu konudaki uyarılarını Celâl'e yapmışsa da Celâl, Batı kültürünün ahlâki bozukluğu içinde boğulmuştur. Aslında bu kültüre esir olan sadece Celâl değil o dönemin Türk gençleridir. Piyeste Uluğ Bey'in İstanbul gençleri hakkında söyledikleri Türk toplumu için olumsuz ve yıkıcı bir durumu anlatmaktadır.

O gün ki, İstanbulda
Gənclik fransızlaşdı,

¹⁸ Hüseyin Cavid Eserleri, s. 279.

Getdikcə türk evladı
 Uçuruma yaqlaşdı.
 Yurdumuzu sardıqca
 Düşkün Paris modası,
 Hər kəscə örnək oldu
 Sərsəm firəng ədası.
 Sərxoşluq, iffətsizlik
 Sardı bütün gəncləri,
 Zəhərləndi getdikcə
 Məmləkətin hər yeri.
 Qəhrəman Oğuzların,
 Böyük Ərtoğrolların
 Sarsılmaz xələfləri
 Şimdi həp sapqın, azğın...
 Avropadan fəzilət,
 Himmət, ciddiyyət, vüqar
 Dururkən yalnız çürük
 Bir züppəlik aldılar.¹⁹

Yıldırım karakteri piyeste hayat ve sanat konusunda oldukça bilgili, gözü açık, ne yapması gerektiğini bilen bir tipləmeyle karşımıza çıkmaktadır. Anjel'in güzelliğine ve işvesine biraz tutulmuş gibi görünse de kendisini ele geçirmesine izin vermez. Anjel'i Celâl'den ayırmak için yaptığı oyunu zamanı gelince sonlandırır. Yıldırım, Avrupa'ya gitmişse de zamanında döner. Bu durum Yıldırım'ın gözünden bakılacak olursa Batı'nın Doğu üzerinde hâkimiyet kuramaması şeklinde yorumlanabilir.

Hüseyn Cavid piyeste iki önemli kadın sureti okura sunar. Biri Doğu'nun bütün ahlâki-manevî değerlerini temsil eden Güvercin; diğeri Batı'nın ahlâki bozukluğunu gözler önüne seren Anjel'dir. Güvercin'in eşi Celâl, Batı karşısında millî benliğinden uzaklaşarak yok olup gitmişse de Güvercin millî şuurunu kesinlikle bozmaz.

Piyes kötü bir sonla sona ermektedir. Cavid, Batı kültürünü hiç sorgulamadan kabul etmenin nelere yol açacağını Celâl'in ağzından ibretli bir şekilde okura sunar. Celâl'in intihar etmeden önceki sözleri bilinçsiz bir şekilde Batı medeniyetini benimsemenin sonuçlarını gözler önüne serer:

Uçurum: qaranlıq, çıqılmaz yolum,
 Uçurum: uçurum həp sağım, solum.
 Uçurum: duyduğum həqiqət, xəyal.
 Uçurum: uçurum yaldızlı amal.
 Uçurum: çağlayanlar, kəhkəşanlar,
 Uçurum: dənizlər, dağlar, ormanlar.

¹⁹ A.g.e., s. 340.

Uçurum: üfüqlər, əngin fəzalar.
Uçurum: uçurum çılğın dəhalar,
Uçurum: sürəkli, coşqun alqışlar,
Uçurum: uçurum süzgün baqışlar,
Uçurum: şu çirkin, şu alçaq həyat,
Uçurum: uçurum bütün kainat!..²⁰

Sonuç

Görüldüğü üzere Cavid, o dönemin en önemli sorunlarından olan Doğu-Batı kültürel etkileşimi sonucunda yaşanan problemlere duyarsız kalamamış, ortamın krizine karşı mücadelesini ortaya koymuştur. Hüseyin Cavid'in *Uçurum* faciası, 19. Asrın ortalarından başlamak suretiyle 20. asrın başlarına kadar Batı uygarlığıyla tanışan, olumlu-olumsuz özellikleriyle bu medeniyeti benimseyen binlerce Celal gibi olan Türk gençliğini ele alır. Batı'yla olan ilişkilerin artması, öğrencilerin eğitim vb. durumlar için Avrupa'ya gidip gelmesi, siyasî, ekonomik alâkaların çoğalması ortaya Batı özentisiyle yetişen, bu kültürü kabul eden bir grubu ortaya çıkarır. Cavid'in mücadelesi, bu kültür asimilasyonuna engel olmak için fikirler geliştirmektir.

²⁰ Cavid, s. 351.

Kaynakça

Babashova Zhala, "19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan Ve Türk Edebiyatı; Hüseyin Cavid, Türk Edebiyatı İle Etkileşimleri" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Ankara 2014.

Cavid M. *Cavid Hakkında Hafızamda Kalanlar*, (Hzl. Turan Cavid) Bakü 2005.

Gedikli Yusuf, "Azerbaycan Edebiyatında İstanbul" *Türk Edebiyatı*, Sayı 169.

Hussein, Pashayeva, Ali Shamil, Aida "Hüseyin Cavid'in "Uçurum" Faciasında İstanbul – Gerçeklerin Sembolü", *Yom Dergisi* (Kültür ve Medeniyet dergisi), sayı 11, Bakü 2008,

Hüseyin Cavid, "Muharibe ve Edebiyat", *Açık Söz*, Bakü 25 Ekim 1915.

Hüseyin Cavid, Eserleri, (Hzl Lider Neşriyyat), Beş Ciltte II. C., Bakı 2005.

Turan Azer, *Cavidname*, Bakü: İlm ve Tahsil, 2010.

Uygur Erdoğan, "Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Elmi Axtarışlar", *Seda Neşriyyatı*, XXIII, , Bakı 2006.

Uzun Enver, "Hüseyin Cavid ve Türk edebiyatı", *Güneş*, Bakü 1998.

